
Vprašanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik

Előd Dudás

Cobiss: 1.01

Prispevek se osredotoča na predstavitev slovansko-madžarskih in madžarsko-prekmurskih jezikovnih stikov. V njem je predstavljenih tudi nekaj konkretnih madžarskih izposojenk iz različnih terminoloških skupin. Osrednji del prispevka je posvečen vprašanju časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurskem knjižnem jeziku. Pri ugotavljanju časa prevzema posameznih prevzetih besed so nam v pomoč glasovne in semantične premene srednjeveške madžarščine, ki jih ohranjajo nekatere iz madžarščine prevzete besede prekmurskega knjižnega jezika.

Ključne besede: jezikovni stik, madžarščina, knjižna prekmurščina, čas prevzema madžarskih izposojenk, glasovne in semantične premene

Timing of Hungarian Loanwords into Standard Prekmurje Slovenian

This article focuses on Slavic-Hungarian and Hungarian-Prekmurje language contacts. It also presents some specific Hungarian loanwords from various terminological groups. The main part of the article examines the timing of Hungarian loanwords into standard Prekmurje Slovenian. The phonological and semantic shifts in medieval Hungarian that are preserved in certain words borrowed from Hungarian into standard Prekmurje Slovenian can help determine the time of borrowing individual loanwords.

Keywords: language contact, Hungarian, standard Prekmurje Slovenian, time of borrowing Hungarian loanwords, phonological and semantic shifts

0 Uvod

V prekmurskem knjižnem jeziku je poleg domačih slovanskih in prevzetih nemških besed tudi precej iz madžarščine prevzetih besed. Njihovo število sicer ne presega števila besed, prevzetih iz nemščine, vendar predstavljajo pomemben del prekmurskega besedja. O točnem številu prevzetih madžarskih besed lahko le ugibamo, saj je zelo malo verjetno, da so bile vse take besede zapisane v delih prekmurskega knjižnega jezika. Moja raziskava, ki sem se je lotil v okviru disertacije, je zajela 45 del prekmurskega knjižnega jezika. Ta dela se skoraj v celoti ujemajo s tistimi, ki sem jih uporabil za predstavitev razvoja prekmurskega črkopisa (prim. Dudás 2012: 162). V njih sem našel več kot 300 madžarskih izposojenk (skupaj z izpeljankami in različicami jih je okrog 600). Največ teh

besed spada v krščansko terminologijo, saj je večina prekmurskih knjižnih besedil nabožnih.

V tem prispevku obravnavam nekatera splošna vprašanja in še posebej vprašanje časa prevzema teh madžarskih besed, kar lahko pokaže na doslej manj raziskana področja madžarsko-prekmurskega jezikovnega stikanja.

1 Slovansko-madžarski jezikovni stiki

Začetke slovansko-madžarskih jezikovnih stikov lahko postavimo v 8. stoletje, ko so se madžarska plemena med preseljevanjem proti zahodu na območju današnje Rusije srečala z Vzhodnimi Slovani. O tem zgodnjem stiku priča tudi beseda *óriás* 'velikan', ki je bila prevzeta iz stare ruščine (Hadrovics 1975: 67–70). Slovansko-madžarski jezikovni stiki so postali intenzivnejši po naselitvi Madžarov v Karpatski bazen na prelomu 9. in 10. stoletja. Intenzivnost slovansko-madžarskega jezikovnega stika razlagamo z dejstvom, da so se Madžari naselili tudi med Slovane (Hadrovics 1989: 12), ki so v tem času živeli na večjem prostoru v Karpatskem bazenu. Podatki o prisotnosti nekdanjega slovanskega življa v madžarskem okolju so ohranjeni v madžarskih zemljepisnih imenih, kot so npr. *Palin*, *Tapolca*, *Visegrád*, *Zalakomár* itn.

Madžari so od Slovanov prevzeli besedje iz poljedelske terminologije,¹ npr. *barázda* (< sln. *brazda*, hr. *brazda*, sr. *brazda*), *borona* (< sln. *brana*, hr. *brana*, sr. *brana*), *petrence* (< slk. *petrence), *szalma* (< sln. *slama*, hr. *slama*, sr. *slama*, slk. *slama*, č. *sláma*), *széna* (< sln. *seno*, hr. *sijeno*, sr. *seno*, slk. *seno*, č. *seno*) itn. (prim. Kniezsa 1974: 81, 102–103, 420, 486, 499). Slovanski jeziki so najbolj vplivali na izoblikovanje poljedelske, poleg tega pa tudi madžarske krščanske terminologije. Ta ima izposojene slovanske besede kot npr. *apáca* (< sln. *opatica*, hr. *opatica*), *bérmál* (< sln. *birmati*, hr. čak. *birmati*, hr. kajk. *bermati*), *kereszt* (sln. *krst*, hr. čak. *krst*, hr. kajk. *krst*, slk. *krst*, č. *křest*, staro polj. *krzest*), *pilis* (< čak. *pliš*), *szent* (< stsl. свѣтъ, blg. свѣт, sr. *svet*, hr. *svet*, sln. *svet*) itn. (prim. Kniezsa 1974: 62, 89–90, 264, 420–421, 499). Poleg teh dveh terminoloških skupin je bilo prevzetih še mnogo besed iz slovanskih jezikov, ki jih je v svoji monografiji podrobneje obdelal István Kniezsa (1974).

Do spremembe smeri slovansko-madžarskih jezikovnih prevzemov je prišlo v 11. in 12. stoletju. K temu je prispevalo več dejavnikov, kot npr. okrepitev madžarske fevdalne države, izoblikovanje cerkvene uprave in ne nazadnje okrepitev trgovskih stikov s sosednjimi državami (Hadrovics 1989: 13). V tem obdobju je veliko madžarskih besed prešlo v sosednje slovanske jezike. Največ jih je bilo prevzetih iz cerkvene, državoupravne in vojaške terminologije.

¹ Madžarska poljedelska terminologija je prevzeta iz južnoslovanskih ali zahodnoslovanskih jezikov.

2 Madžarsko-prekmurski jezikovni stiki

2.0 Začetke madžarsko-slovenskih stikov moramo postaviti v 11. stoletje, ko je prekmurski prostor postal del madžarske države in cerkvene uprave. Severni del Prekmurja je prešel pod Železno županijo in v gyórsko škofijo, južni del pod županijo Zala in najprej pod veszprémsko, leta 1094 pa pod zagrebško škofijo. Takrat se je začelo tesno sožitje med Madžari in Prekmurci, ki je trajalo do konca prve svetovne vojne, tj. do leta 1918. V tem času je bilo Prekmurje del Ogrske. To je pomenilo, da je uradni jezik sicer bila latinščina, vendar pa so imeli ljudje vsakodnevni stik tudi z madžarščino. Vpliv madžarščine je postal še močnejši v drugi polovici 19. stoletja, ko so imele manjšine na Ogrskem čedalje manj pravic do rabe materinščine v šoli in v cerkvi.

2.1 Iz tule zbranega gradiva lahko ugotovimo, da je med prevzetimi madžarskimi besedami največ samostalnikov (npr. *aldomaš* 'napitnina, likof', *beteg* 'bolezen', *darda* 'sulica', *katana* 'vojak', *pelda* 'vzor, zgled, primer', *šereg* 'četa, vojska' itn.) in glagolov (npr. *bantüvati* 'motiti, žaliti', *dičiti* 'častiti', *engedüvati* 'dopuščati, odpuščati', *kivanüvati* 'želeti', *öröküvati* 'podedovati', *vadlúvati* 'priznati' itn.), manj pa je med madžarskimi izposojenkami pridevnikov (npr. *butasti* 'neumen', *čonkavi* 'pohabljen, štrcljat', *hamišen* 'zavisten, nevoščljiv', *lendjelski* 'poljski', *nemeški* 'plemiški', *tolvajski* 'tatinski' itn.); druge besedne vrste so še redkejše, npr. medmet *ejnje* 'ej'.

2.2 Madžarske prevzete besede stare knjižne prekmurščine lahko uvrstimo v različne terminološke skupine. Maria Petrov-Slodnjak je v svoji razpravi (Petrov Slodnjak 1978) predstavila naslednje:²

- cerkveno-versko izrazje: *aldov* 'žrtev', *aldüvati* 'darovati, žrtvovati', *apatur* 'opaf', *apostol* 'apostol', *barat* 'redovnik', *bin* 'greh', *eršek* 'nadškof', *ešperesh* 'dekan', *pišpek/püšpek/püšpök* 'škof', *templom* 'cerkev' itn.;
- državnoupravno-vojaško izrazje: *djülejš* 'sestaneč', *követ* 'poslanec', *varmedja/varmedjija* 'županija', *harc* 'boj, borba', *katana* 'vojak', *tabor* 'tabor' itn.;
- pojmi in lastnosti: *beteg* 'bolezen', *hasek* 'korist', *jal* 'neiskrenost, hinavščina', *čalaren* 'goljufiv, varljiv', *hirešen* 'slaven', *šantavi* 'šepav' itn.;
- poklici, obrti: *bereš* 'hlapec na veleposestvu', *birov* 'sodnik', *inaš* 'hlapec', *matroz* 'mornar', *sabo/sabou* 'krojač', *sakač* 'kuhar' itn.;
- dejavnosti: *čujskati se* 'drsati se', *engedüvati* 'odpuščati, dopuščati', *mentüvati* 'odrešiti', *rendelüvati* 'ukazati, določiti', *salašivati* 'prenočevati', *zbantüvati* 'užaliti' itn.;
- deli telesa: *bajusi* 'brki', *čonta* 'kost';
- živali: *birka* 'ovca', *cica* 'muca', *oroslan/oroslanj* 'lev', *somar* 'osel', *šarkan* 'zmaj' itn.;
- rastline: *dohan* 'tobak', *egriš* 'kosmulja', *krumpli* 'krompir', *kukorica* 'koruza', *lilium* 'lilija' itn.;

² Primere navajam po Petrov-Slodnjak (1978) in jih dopolnjujem s tistimi iz svojega gradiva.

- pojmi, ki označujejo kakšen prostor: *bereg/berek* 'močvirje', *cintor* 'pokopališče', *hatar* 'meja', *salaš* 'prenočišče', *varaš/varoš* 'mesto' itn.;
- materialna kultura: *cipele* 'čevlji', *kabat* 'plašč', *lampaš* 'svetilka', *parta* 'deviški venec', šapka 'kapa', *vankiš* 'blazina' itn.;
- količinski pojmi: *akouv* 'stara merska enota okrog 56 litrov', *falat* 'kos';
- število: *jezero* 'tisoč'. (Prim. Petrov-Slodnjak 1978: 309.)

2.3 Kot je bilo že omenjeno, moramo začetke madžarsko-slovenskih jezikovnih stikov postaviti v 11. stoletje. Prve besede so bile prevzete iz madžarščine v prekmurščino verjetno že v tem času. Ugotavljanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik je precej težavno, saj je prva prekmurska tiskana knjiga izšla šele leta 1715. Iz prejšnjih obdobjev imamo na razpolago tudi rokopisne pesmarice, katerih tradicija je bila zelo pomembna za oblikovanje in razvoj knjižne prekmurščine (prim. Jesenšek 2005; Orožen 1996). Prvi jezikovni spomenik prekmurskega jezika je Martjanska pesmarica, pravzaprav dva njena dela, četrti in peti, ki sta iz 16. stoletja (Novak 1997: 21). Zato lahko rečemo, da so najstarejše madžarske izposojenke tiste, ki jih najdemo v četrtem in petem delu Martjanske pesmarice.³ V nadaljevanju poskušam odkriti starejši sloj madžarskih prevzetih besed prekmurščine in s pomočjo zgodovinskega razvoja madžarskega jezika pokazati, da so bile nekatere besede v prekmurščino izposojene več stoletij, preden so bile v prekmurščini prvič zapisane.

3 Najstarejše madžarsko prevzeto besedje knjižne prekmurščine

3.0 Videli smo, da so prve zapisane madžarske prevzete besede v prekmurščini iz 16. stoletja. Seveda je do prevzema teh besed lahko prišlo veliko prej. Pri ugotavljanju časa prevzema madžarskih izposojenk nam je v veliko pomoč zgodovinski razvoj madžarskega jezika. Raziskovalec ima srečo, ker lahko pri delu uporablja

³ Prevzete madžarske besede v četrtem delu Martjanske pesmarice: *alduvati* 'darovati, žrtvovati', *apostol* 'apostol', *batriviti* 'opogumljati, tolažiti', *batrivno* 'pogumno', *batrivitel* 'tolažnik', *beteg* 'bolezen', *betežen* 'bolan', *cifrani* 'okrašen, pisan', *časar* 'cesar', *dičiti* 'častiti', *dika* 'slava', *djemant* 'diamant', *djöndj* 'biser', *filejr* 'vinar', *gingavost* 'šibkost', *hasniti* 'uporabiti', *hasnovit* 'koristen', *herceg* 'knez, princ', *jalnost* 'zavist, zmota', *jašpiš* 'jaspis', *jezero* 'tisoč', *kejp* 'podoba, slika', *kinč* 'zaklad', *lampaš* 'svetilka', *lanc* 'veriga', *mentuvati* 'odrešiti', *mešter* 'učitelj, mojster', *meštريا* 'obrt', *nemeški* 'plemiški', *oroslanj* 'lev', *oroslanski* 'levji', *orsag* 'država', *paradižom* 'raj', *pelda* 'vzor, zgled, primer', *piac* 'tržnica', *purgatoriom* 'vice', *šarcuvati se* 'odkupiti se', *šmaragduš* 'smaragd', *tanač* 'navet', *templom* 'cerkev', *trombita* 'trobenta', *vadlívati* 'izpovedovati', *vadlujanje* 'izpovedovanje', *zbanuvati* 'užaliti, prizadeti'. Prevzete madžarske besede v petem delu Martjanske pesmarice: *bašta* 'trdnjava', *batriviti* 'opogumljati, tolažiti', *batriven* 'pogumen', *dičiti* 'častiti', *evangelišta* 'evangelist', *gingav* 'šibek', *harc* 'boj, borba', *harcovati se* 'boriti se', *herceg* 'knez, princ', *horvački* 'hrvaški', *jezero* 'tisoč', *kinč* 'zaklad', *lendjelski* 'poljski', *orsag* 'država', *orsački* 'državen', *paradižom* 'raj', *šanc* 'okop, nasip', *tanač* 'navet', *templom* 'cerkev', *vajda* 'vojvoda'.

veliko pripomočkov. Madžarski jezikoslovci so doslej sestavili zgodovinski slovar madžarskega jezika (NySz), zgodovinsko-etimološki slovar madžarskega jezika (TESz), zgodovino madžarskega jezika (MNYt), zgodovinsko slovnico madžarskega jezika (MNYtNy) in madžarsko zgodovinsko semantiko (Hadrovics 1992). Poleg teh virov mi je bil v pomoč tudi narečni slovar madžarskega jezika (ÚMTSz), ki vsebuje podatke iz celotnega Karpatskega bazena. Veliko dragocenih srednjeveških podatkov vsebuje tudi slovar transilvanske madžarščine (EMSzT). To so bili glavni viri, na katere se je dalo opreti pri ugotavljanju najstarejšega sloja madžarskih prevzetih besed v prekmurščini.

3.1 Pri ugotavljanju časa prevzema madžarskih izposojenk prekmurskega knjižnega jezika so najbolj v pomoč glasoslovna pravila, ki so značilna za srednjeveško madžarščino.

Madžarska prevzeta beseda *džündž* 'biser' je lep primer za ohranitev prvotnega madžarskega /dž/ na mestu staroturškega /j/. Staroturške besede z vzglasnim soglasnikom /j/ so bile v madžarščino prevzete z /džs/, ker v madžarščini fonema /gy/ pred 10. stoletjem še ni bilo (MNYt: 304). Pozneje pa se je iz /džs/ razvil fonem /gy/, ki ga ima tudi današnji madžarski knjižni jezik. Torej je bila smer razvoja taka: staroturš. *jimiš > staromadž. *džsimilcs > madž. *gyümölcs* 'sadje' (prim. MNYt: 304). V primeru prekmurske besede *džündž* pa je razvoj takle: staroturš. *jinjü* > staromadž. *džsündzs > madž. *gyöngy*. Prekmurska beseda je torej ohranila vmesno fonetično razvojno stopnjo med staroturško in sodobno madžarsko besedo, zato jo lahko z gotovostjo štejemo med najstarejše madžarske izposojenke prekmurskega knjižnega jezika.

Značilna glasovna sprememba srednjeveške madžarščine je bila, da so kratki samoglasniki postali bolj odprti. To pomeni, da je /i/ > /e/, /u/ > /o/, /o/ > /ɔ/ in /y/ > /ø/ (prim. Petrov-Slodnjak 1978: 314; Hadrovics 1985: 48). Od teh premen je najstarejša /i/ > /e/, ki se je začela v 10. stoletju in se je končala pred 14. stoletjem (MNYt: 327). Obdobje prevladovanja premene /u/ > /o/ moramo postaviti med 11. in 14. stoletje, njen vpliv pa je prisoten pri izgovarjanju in zapisovanju latinskih končnic *-us*, *-um* še v 16. stoletju (MNYt: 329). Premena /o/ > /ɔ/ se je začela v 11. stoletju, a je šele v 13.–14. stoletju postala bolj intenzivna (MNYt: 329). Najnovejša je premena /y/ > /ø/, ki traja od 13. stoletja do začetka 15. stoletja (MNYt: 330). Pregled teh glasovnih premen kratkih samoglasnikov je zelo pomemben, saj med prevzetimi madžarskimi besedami najdemo takšne, ki ohranjajo starejšo podobo sodobne madžarske besede. Torej so nam te premene v pomoč pri ugotavljanju časovnega okvira prevzemanja posameznih madžarskih besed. V luči teh glasovnih premen lahko ugotovimo, da prekm. *džündž* ohranja prvotni /y/, zato je do prevzema te besede prišlo še pred 13. stoletjem. Prekmurska beseda *tenta* 'črnilo', ki jo prvič najdemo v KM 1780, kaže rezultat premene /i/ > /e/, torej je morala biti prevzeta med 10. in 14. stoletjem, ker je bila ta premena pozneje manj intenzivna. Beseda *tinta* 'črnilo', ki je nemška ali madžarska izposojenka, se je prvič pojavila pri Jožefu Košiču (KOJ 1833) in velja za novejši prevzem iste besede namesto starejše *tenta*. Poleg teh dveh primerov omenjam še tiste prevzete madžarske besede latinskega izvora, ki so v prekmurskem knjižnem jeziku prisotne v najmanj dveh različicah. Take besede so *evandjeliom/evangeliom*

– *evandjelium/evangelium* ‘evangelij’, *fundamentom* – *fundamentum* ‘osnova, temelj’, *kalendarium* – *kalendarium* ‘koledar’, *plebanoš* – *plebanuš* ‘župnik’, *purgatoriom* – *purgatorium* ‘vice’, *sakramentom/šakramentom* – *šakramentum* ‘zakrament’. Od teh tiste s končnico *-om* veljajo za starejše, ker izkazujejo delovanje premene /u/ > /o/. Čeprav je premena začela delovati v 11. stoletju, je na latinske končnice *-us* in *-um* vplivala tudi v 16. stoletju, zato lahko sklepamo, da so bile madžarske besede latinskega porekla kot *evandjelium/evangelium*, *fundamentom*, *kalendarium*, *plebanoš*, *purgatoriom*, *sakramentom/šakramentom* prevzete najpozneje do 17. stoletja. Tiste prevzete besede, ki se končajo na *-um*, so mlajše. Prekmurski pisci so jih uporabljali mešano. Pri Števanu Küzmiču (KŠ 1754; KŠ 1771) najdemo *evandjelium* in tudi *evandjelium*. Besede s končnico *-um* so čedalje pogostejše uporabljali prekmurski pisci 19. in 20. stoletja. Tako je npr. raba besede *fundamentum* značilna od Jožefa Košiča naprej, za besedo *kalendarium* pa imamo prvi podatek šele iz 20. stoletja (PJ 1900; IF 1904).

Druga pomembna glasovna premena madžarskega jezika v srednjem veku je bila labializacija. V okviru te premene so samoglasniki /i/, /ĩ/, /ë/ postali labialni (MNYT: 323). Tendenca /i/ > /y/ se je začela v 10. stoletju in je bila močna do 13. stoletja (MNYT: 326). To pomeni, da prekmurski besedi *bin* ‘greh’, *pišpek* ‘škof’ ohranjata prvotni madž. /i/ namesto /y/. Tudi ti dve besedi lahko štejemo med najstarejše madžarske prevzete besede v prekmurskem knjižnem jeziku.

Za madžarski jezik srednjega veka velja še eno tipično glasovno pravilo, in sicer harmonizacija samoglasnikov, po katerem so lahko v isti besedi ali samo palatalni ali velarni samoglasniki. Ta zakonitost je bila že značilnost pramadžarskega jezika (MNYT: 126) in se je uveljavila tudi v prevzetih besedah. Tako sta bili npr. srednjevisokonemški besedi *hercog* in *wétage* prevzeti v madžarščino kot *herceg* ‘princ’ in *beteg* ‘bolezen’ in sta prešli tudi v prekmurščino (prim. Hadrovics 1989: 33). Obe besedi se pojavljata v Martjanski pesmarici, a sta bili gotovo prevzeti pred 16. stoletjem, ker harmonizacija samoglasnikov v tem času ni več delovala.

3.2 Poleg zgoraj navedenih glasovnih pravil nam je pri ugotavljanju časa prevzema lahko v pomoč tudi zgodovinska semantika madžarskega jezika. Med prevzetimi besedami v knjižni prekmurščini, prevzetimi iz madžarščine, najdemo tri besede, ki odražajo nekdanji pomen sodobne madžarske besede. Prekmurska beseda *beteg* ‘bolezen’ je prevzeta iz madž. *beteg*, ki je nemškega porekla, prim. srvnem. *wétac*, *wétage* ‘telesna bolečina, trpljenje, bolezen’ (Hadrovics 1992: 216). Ta nemška beseda, ki je prešla v madžarščino, je ohranila svoj pomen, vendar pa se je kmalu pojavila izpeljanka *betegség* ‘bolezen’, zato se je pomen prevzete besede spremenil v ‘bolan’ (Hadrovics 1992: 216). V prekmurščino je bila beseda prevzeta s prvotnim pomenom ‘bolezen’, ki v madžarščini ni ohranjen niti v najstarejših zapisih (druga polovica 14. stoletja) (prim. TESz 1: 290), torej je morala biti prekmurska beseda prevzeta najpozneje sredi 14. stoletja.

Samostalniki *beteg* je podobna beseda *jal* ‘neiskrenost, hinavščina’, saj odraža starejši pomen sodobne madžarske besede. Madžarska beseda *ál* ‘ni pravi’ je staroturškega izvora in je prvotno pomenila ‘neiskrenost, hinavščina’ (prim. Hadrovics 1992: 215–216; TESz 1: 122; EWUng 1: 20). Iz *ál* je bila s pripono *-ság* izpeljana

beseda *álság* 'neiskrenost, hinavščina', ki je kot samostalnik prevzela pomen besede *ál*, ki je prvotno pridevniški, torej 'goljufiv, hinavski' (prim. Hadrovics 1992: 215–216). Prekmurska beseda je ohranila prvotno besedno vrsto, tj. samostalnik. Prvi madžarski podatek iz sredine 14. stoletja za to besedo je že pridevnik (TESz 1: 122), torej je bila beseda v prekmurščino prevzeta najpozneje sredi 14. stoletja.

Tretja takšna beseda, ki izkazuje prvotni pomen madžarske besede, je pridevnik *deački/diački* 'latinski', pri čemer gre za izpeljanki s pripono *-čki* iz samostalnika *deak/diak* 'dijak'. *Deak/diak* je prevzet iz madž. *deák/diák* 'dijak, latinski', vendar je v pomenu 'latinski' dobil pripono *-čki* in se je tako prilagodil prekmurškemu jezikovnemu sistemu. Beseda *diák* je v madžarščini slovanskega porekla, prim. stsl. дѣкъ, bol., rus. csl. дякъ, sr. *dijak*, vse s pomenom 'diakon' (Kniezsa 1974: 154–155). Razvoj pomena iz prvotnega 'diakon' v madžarščini je László Hadrovics (1992: 202) razlagal takole: 'pisar' → 'student' → 'izobražen človek, književnik'. Razlog za oblikovanje pomena 'latinski' je to, da je bila latinščina na Ogrskem v srednjem veku jezik kulture (Hadrovics 1992: 202). Ta pomen je v madžarščini izpričan od 15. stoletja naprej (TESz 1: 628). Prekmurski različici *deak* in *deački* sta starejši od *diak* in *diački*, saj kažeta rezultat glasovne premene /i/ > /e/, ki je delovala do 14. stoletja.

3.3 Med zbiranjem prevzetih madžarskih besed prekmurskega knjižnega jezika sem se soočal s tem, da ni redko, da se že zabeležena beseda pojavlja v drugi glasovni podobi. Tu lahko omenim tele primere: *deački/diački* 'latinski'; *evandjeliom/evangelium/evandjelium/evangelium* 'evangelij'; *evandjelišta/evangelišta* 'evangelist'; *fundamentom/fundamentum* 'temelj, osnova'; *kalendariom/kalendarium* 'koledar'; *mertik/mertük* 'mera'; *moduš/moudoš* 'premoženje'; *notarijuš/notariuš/notaroš/notaruš* 'notar'; *pišpek/püşpek/püşpök* 'škof'; *plebanoš/plebanuš* 'župnik'; *purgatoriom/purgatorium* 'vice'; *sakramentom/šakramentom/šakramentum* 'sakrament'; *tenta/tinta* 'črnilo'; *varaš/varoš* 'mesto'.

Večina teh različic se pojavlja hkrati, vendar nekaj parov odraža različne čase prevzema. O premeni /u/ > /o/ je že bilo povedano, da je zajela tudi končnice prevzetih latinskih besed. Tudi med tu navedenimi primeri je mnogo takšnih, ki se pojavljajo tako z /u/ kot z /o/. Od teh različic so starejše tiste, ki imajo /o/ namesto /u/. Zanimiv pa je par *pišpek/püşpek* – *püşpök* 'škof', saj zadnji že odraža rezultat labializacije /i/ > /y/ in /e/ > /ø/. Za različico *püşpök* imamo prvi podatek v Agustičevem Prijatelju, nato v PJ 1898 in v IF 1904. Za primerjavo pa je beseda *püşpek* zapisana že v KŠ 1754 in se pojavlja tudi v zadnjem pregledanem besedilu KLJ 1913. Različica *pišpek* je enkratnica, zapisana v KOJ 1848, sicer pa je ohranila najstarejšo podobo te madžarske besede.

Zanimiv je tudi primer *varaš* – *varoš* 'mesto'. Različica *varaš* je starejša in je v madžarščini izpričana od leta 1015 (TESz 3: 1093), v prekmurščini pa je prvič zapisana v ABC 1725. Različica *varoš* je v madžarščini izpričana od leta 1198 (TESz 3: 1093) in je bila dalj časa v rabi hkrati z različico *varaš*. V prekmurščini jo prvič najdemo v KOJ 1845, potem še v knjigah KOJ 1848, AIN 1876, AIP 1876, ŽJ 1910. Zato lahko rečemo, da tudi prekmurski podatki potrjujejo prvotnost različice *varaš*, saj se *varoš* pojavlja le sredi 19. stoletja. Madžarski podatki pa nakazujejo, da mora

biti različica *varaš* zelo stara, torej je v prekmurščino prešla najpozneje do konca 15. stoletja, ker je pozneje v madžarščini različica *varoš* izpodrinila prvotno *varaš* (prim. TESz 3: 1093).

Beseda *mertik/mertük* 'mera' je primer z že predstavljeno labializacijo. Torej je različica z /i/ starejša. Problem *tenta – tinta* je bil že predstavljen (v 3.1) v zvezi z glasovnimi premenami.

4 Zaključek

V prispevku sem poskusil predstaviti najpomembnejša vprašanja o času prevzema madžarskih besed v prekmurskem knjižnem jeziku. Predstavljen je bil najstarejši sloj prevzetih madžarskih besed, ki jih lahko najdemo v četrtem in petem delu Martjanske pesmarice. Moj cilj je bil pokazati, da lahko s pomočjo madžarskih glasovnih premen in poznavanja zgodovinske semantike povečamo število najstarejših madžarskih prevzetih besed in razširimo tudi časovni okvir prevzemanja. Pregled po teh merilih je pokazal, da *beteg, bin, deački, džündž, herceg, jal, pišpek, tenta* in *varaš* veljajo za najstarejše madžarske izposojenke v prekmurskem knjižnem jeziku. Vse te besede so bile prevzete najpozneje do 15. stoletja, tj. vsaj dobro stoletje prej, preden so bile prvič zapisane v Martjanski pesmarici.

Viri

- ABC 1725 = *ABECEDARIUM SZLOWENSZKO, za Drobnó Detzvo vón fžpúscheno, 1725*
- AIN 1876 = Imre Agustič, *NÁVUK VOGRSZKOGA JEZIKA. ZA ZACSÉTNIKE, Budapest, 1876.*
- AIP 1876 = Imre Agustič, *PRIJÁTEL. Znanoszt razserjüvájócse mészecsne novine, Buda-Pest, 1876.*
- IF 1904 = Franc Ivanocy, *NÁJSZVETEJSEGA SZRCA JEZUSOVOGA VELIKI Kalendár Za Lüdsztvo Na 1904-to Presztopno Leto, I. letni tecsáj, Szombotel, 1904.*
- KLJ 1913 = Jožef Klekl (prev.), *Skrovnost Marijina Ali List Od Robstva Preblažene Device. Spisao Blaženi Montfortski Grignon Ludovik, Radgona, 1913.*
- KM 1780 = Mikloš Küzmič, *SZLOVENSZKI SZILABIKÁR, Z-STEROGA SZE DE-CZA STETI MORE NAVCSITI, Z-NIKIMI REJCSNICZAMI NAVKŰPE pod Prespan Stampanya dáni, Sopron, 1780.*
- KOJ 1833 = Jožef Košič, *Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike, vödáni od Goszpona Szalay Imrea. Na Vandalszka Vüszta prenesseni po Kossics Jó'sefi, Gornyo-Szinicskom Plebánosi. Sztroskom Plemenite 'Seleznoga Vármegyéva Obcsine vöstampani, Grádecz, 1833.*
- KOJ 1845 = Jožef Košič, *ZOBRISZANI Szloven i Szlovenka med Múrov in Rábov, Körmendín, 1845.*

- KOJ 1848 Jožef Košič, *Zgodbe VOGERSZKOGA KRÁLESZTVA. Szpiszao Kossics József plebános na gorejnyem Sziníki*, Szombotel, 1848.
- KŠ 1754 = Števan Küzmič, *VŐRE KRSZTSÁNSZKE KRÁTKI NÁVUK CSÍSZTE REJCSI BO'ZE VÓ ZEBRÁNI I NA NYOU Vjzejm vernim vu vřzákóm řzkúsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu řzmrti na trouřt, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg nířteri řzem řřpodobni MOLÍTEV INO PEJSZEN, Nazáj gori poczimprani*, Halle, 1754.
- KŠ 1771 = Števan Küzmič, *NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPODNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA ZDAJ OPRVICS zGRCSKOGA NA SZTÁRI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KÚZMICSI SURDÁNSZKOM. F.*, Halle, 1771.
- PJ 1898 = Jožef Pustai (prev.), *PADUÁNSZKI SZVÉTI ANTON INO KRŰH SZIROMÁKOV. NÁVO VRÁSZTVO ZA NEVÓL ZSIVLENYA. Z dopüscsenyom »Szvétoga Stevana Drüstva« na sztári szlovenszki jezik obrnyeno*, Szent-Gothárd, 1898.
- PJ 1900 = Jožef Pustai, *MÁLA MOLITVENA KNIGA z potrejbnimi molitvami i vnógimi pezsmami za katholicsánszko mladézen. Szpíszana po Puszta Józsefi skolniki I. natísz*, Szt-Gothárd, 1900.
- ŽJ 1910 = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JEZUS KRISZTUS! MRTVECSNE PESZMI*, Szobota – Lendava, 1910.

Literatura

- Dudás 2012 = Előd Dudás, Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 2, 149–165.
- EMSzT 1975– = *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–13, ur. Attila T. Szabó, Budapest Akadémiai Kiadó – Bukarest: Kriterion, 1975 –.
- EWUng 1993–1997 = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993–1997.
- Hadrovics 1975 = László Hadrovics, *Szavak és szólások*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975.
- Hadrovics 1985 = László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985.
- Hadrovics 1989 = László Hadrovics, A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága, v: *Nyelvünk a Duna-tájon*, ur. János Balázs, Budapest: Tankönyvkiadó, 1989, 7–46.
- Hadrovics 1992 = László Hadrovics, *Magyar történeti jelentéstan: rendszeres gyakorlati szókinésvizsgálat*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
- Jesenšek 2005 = Marko Jesenšek, Nastanek in razvoj prekmurskega jezika, v: Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 33), 26–38.
- Kniezsa 1974 = István Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1–2*, Budapest: Akadémiai Kiadó, ²1974 (¹1955).

- MNyT 2005 = *Magyar nyelvtörténet*, ur. Jenő Kiss – Ferenc Pusztai, Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- MNyTNY 1–2 = *A magyar nyelv történeti nyelvtana* 1–2, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991–1995.
- Novak 1997 = Vilko Novak, Prekmurska Martjanska pesmarica, v: *Martjanska pesmarica*, ur. Vilko Novak Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997, 3–64.
- NySz 1–3 = Gábor Szarvas – Zsigmond Simonyi, *Magyar nyelvtörténeti szótár* 1–3, Budapest: Hornyánszky, 1890–1893.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, Prekmurski knjižni jezik, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 356–372.
- Petrov-Slodnjak 1978 = Maria Petrov-Slodnjak, Zu den ungarischen Lehnwörtern in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje im 18. und 19. Jahrhundert, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 24 (1978), št. 2, 295–328.
- TESz 1–4 = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
- ÚMTSz 1–5 = *Új magyar tájszótár* 1–5, ur. Éva B. Lőrinczy, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979–2010.

Timing of Hungarian Loanwords into Standard Prekmurje Slovenian

Summary

This article deals with certain specific features of Hungarian words borrowed into standard Prekmurje Slovenian. The main part of the article focuses on the timing of Hungarian loanwords and on how the relative time of borrowing individual words can be established despite the fact that the first recorded words can only be found in the fifteenth-century Martjanci hymnal. By recognizing certain phonological and semantic characteristics of medieval Hungarian, it is possible to define the time when individual Hungarian words were borrowed, even before they were first written down in the Prekmurje dialect. Important changes include increased openness of short vowels, labialization, and vowel harmony. In addition, there are examples in which the Prekmurje dialect preserved the original meaning of borrowed words from Hungarian that are no longer used in modern Hungarian. From this it is possible to conclude that the oldest Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian are *beteg* ‘illness’, *bin* ‘sin’, *dečki* ‘Latin’, *džündž* ‘pearl’, *herceg* ‘prince’, *jal* ‘malicious’, *pišpek* ‘bishop’, *tenta* ‘ink’, and *varaš* ‘town’.